

TREĆI PROTIVUDAR*

U bici na Neretvi Treća udarna divizija (Peta crnogorska, Deseta hercegovačka i Prva dalmatinska brigada) imala je veoma važnu ulogu. Pošto je u borbama 15, 16 i 17. februara oslobodila Prozor, a potom Ramu i Ostrožac divizija je orjentirana prema Konjicu u cilju njegovog oslobođenja. Od 22. do 26. februara Treća divizija je više puta bezuspešno napadala neprijateljski garnizon u Konjicu, kada su dalji napadi divizije po naređenju Vrhovnog štaba obustavljeni. Divizija je u napadu na Konjic angažovala svoju Petu i Desetu brigadu, a u dva poslednja napada bila je ojačana i Četvrtom proleterskom brigadom, Haubičkim divizionom Vrhovnog štaba i četom tenkova, dok je njena Prva dalmatinska brigada bila angažovana u borbama na pravcu Gornji Vakuf — Prozor. Do neuspeha u napadu na Konjic došlo je uglavnom što je pravac Sarajevo — Konjic bio slabo zatvoren, pa je neprijateljski garnizon u Konjicu dobio pojačanja. Već 22. februara borbena grupa »Anaker«, iz sastava 718. nemačke divizije, koja je napadala na Ivan-sedlo, uspela je da u Konjic ubaci bataljon Nemaca, bataljon 7. domobranske pukovnije i dve čete ustaša, iskoristivši slab raspored i grupisanje Prve proleterske divizije, koja je zatvarala pravac Sarajevo — Konjic. Istog dana kada su u Konjic prodrle nemačke i ustaške snage stiglo je i oko 2.000 četnika, koji su s leđa napali jedinice Treće divizije, angažovane

* U literaturi o ovoj bici pominje se samo protivudar kod Gornjeg Vakufa. Međutim, detaljnija analiza ove bitke pokazuje da su izvedena tri protivudara. Drugi protivudar je izvela Druga proleterska divizija kada je forsirala Neretvu kod Jablanice i razbila četnike, a treći protivudar izvršila je Treća udarna divizija odbacivši nemačku 718. diviziju prema Konjicu, što je za ishod bitke na Neretvi bilo od velikog značaja.

u borbi za grad. Nezauzimanjem Konjica Glavna operativna grupa Vrhovnog štaba sa ranjenicima bila je lišena najpogodnijeg pravca za nastupanje prema Crnoj Gori i bila prisiljena da se kasnije probije po bespućima planine Prenja.

Uporedo sa pogoršavanjem situacije kod Konjica, pogoršala se situacija i na pravcu G. Vakuf — Prozor gde je neprijatelj, pored grupe »Fogl« i 5. ustaškog zdruga, 27. februara angažovao nemačku 717. diviziju koja je pojačala pritisak na jedinice Sedme banijske divizije i neposredno ugrozila ranjenike u prozorskoj kotlini. Takođe su jake četničke i italijanske snage povećale pritisak od Mostara prema Jablanici. Jedinice Glavne operativne grupe na pravcima Sarajevo — Konjic i Mostar — Jablanica bile su 28. februara u ovom rasporedu: Prva proleterska divizija sa Prvom proleterskom i Trećom sandžačkom brigadom na liniji s. Barmiš — s. Ivan-sedlo — Solakova Kula — Prozor; Treća divizija sa Petom crnogorskom i Četvrtom proleterskom brigadom Druge proleterske divizije na desnoj obali Neretve, severozapadno od Konjica. Na levoj obali Neretve bila je Deseta hercegovačka brigada Treće divizije u borbi sa četnicima zapadno i južno od Konjica; Druga proleterska divizija sa Drugom dalmatinskom i Drugom proleterskom brigadom zatvarala je pravac Mostar — Jablanica, u rejonu Drežnice.

Nemačka 718. divizija, koja je ukupno brojala oko 10.000 vojnika, ojačana 7. domobranskom pukovnijom, formirala je za dejstva u dolini Neretve tri borbene grupe, svaka jačine pešadijskog puka: »Anaker«, »Kenig« i »Rudat«, koje su bile sastavljene od nemačkih i ustaško-domobranskih bataljona¹. Grupa »Anaker« posela je Ivan-sedlo a ostale dve grupe sa štabom divizije 28. februara bile su u Konjicu.

Prvog marta prešla je u napad grupa »Rudat« i u toku dana uspjela da ovlada visovima severno od Konjica, stvarajući time povoljne uslove za razvoj ostalih snaga 718. divizije, koje su prešle u opšti napad 2. marta. Istog dana u napad su prešli i četnici pravcem Konjic — Ostrožac — Jablanica levom obalom Neretve. Ovi napadi bili su sinhronizovani sa dejstvom nemačkih snaga na pravcu G. Vakuf — Prozor gde su snage Sedme banijske divizije ojačane Prvom dalmatinskom brigadom Treće divizije i Trećom krajiškom brigadom Prve proleterske divizije teško odolevale pritisku nadmoćnih neprijatelj-

¹ Arhiv Vojnoistorijskog instituta, R. br. 1-5-10, k. 20.

skih snaga. Zbog toga je Vrhovni štab 1. marta naredio Prvoj proleterskoj diviziji da krene prema Gornjem Vakufu. Isto naređenje upućeno je i Drugoj proleterskoj diviziji, s tim da jednu brigadu (Drugu dalmatinsku) ostavi kod Jablanice radi zatvaranja pravca od Mostara. Vrhovni štab je takođe naredio da se poruše mostovi u dolini Neretve, kako bi obmanuo neprijatelja o ciljevima dejstva glavnine Operativne grupe prema Gornjem Vakufu.

Na Neretvi, protiv 718. divizije i četnika, ostala je Treća divizija, koja je u svom sastavu imala Petu crnogorsku i Desetu hercegovačku brigadu. Peta brigada imala je pet bataljona sa oko 1.000 boraca, a Deseta hercegovačka brigada pet bataljona sa oko 1.000 boraca.

Stab Treće divizije izdao je 1. marta zapovest kojom je određen raspored jedinica i postupak u odbrani pravca Konjic — Jablanica, ističući potrebu krajnje aktivnosti: »Napadi moriju biti što drskiji, koristeći se što bolje zemljištem da se neprijatelj sigurno tuče«² Pre početka napada nemačke 718. divizije na pravcu Konjic — Jablanica naše jedinice su porušile na deset mesta komunikaciju koja povezuje ova mesta.

Povlačenje jedinica Prve proleterske divizije iz rejona Ivan-sedla nije ostala nezapaženo od strane neprijatelja, te je 2. marta, kada su glavne snage 718. divizije prešle u napad, to isto učinila i grupa »Anaker« napadajući sa Ivan-sedla prema Solakovoj Kuli. Kako je Peta brigada Treće divizije bila sama na desnoj obali Neretve (Četvrta proleterska je ranije prebačena prema Gornjem Vakufu), grupisana za zatvaranje pravca Konjic — Ostrožac, njen levi bok bio je otkriven i eventualni prodor neprijatelja pravcem Ivan-sedlo — Solakova Kula ugrožavao bi pozadinu naših snaga angažovanih na pravcu Prozor — Gornji Vakuf i bolnicu Treće divizije kod sela Duge u kojoj je bilo oko 500 ranjenika i bolesnika. Zbog toga je štab Treće divizije odmah preduzeo mere za sprečavanje prodora. Tri bataljona Pete crnogorske brigade sa komandantom brigade Savom Kovačevićem upućena su prema Ivan-sedlu. Ti bataljoni, pošto su »odbili tri juriša Nemaca na pravcu Bratina — Repovci — Samar«³ i otklonili opasnost, rokirali su se prema glavnim

² Zapovest nije sačuvana, ovaj podatak uzet je iz operativnog izveštaja Treće divizije VŠ od 2. marta 1943. Arhiv VII. R. br. 512, k. 753.

³ Operativni izveštaj Treće divizije VP broj 40 od 7. marta 1943, Arhiv VII.

Prateći bataljon Treće divizije u Gackom aprila 1943. godine

neprijateljskim snagama koje su napadale duž drumu Konjic — Ostrožac i pravcem Konjic — s. Višnjevica — s. Podhum i sa kojima su dva bataljona ove brigade već vodila ogorčene borbe.⁴

Mada snažno podržavana avijacijom⁵, nemačka 718. divizija je ipak sporo napredovala, iako je pred sobom, na frontu od 15 km (greben Bitovnje planine — dolina Neretve), imala svega šest bataljona. Peta brigada, vešto koristeći zemljište, vršila je česte protivnapade, nanosila neprijatelju gubitke i usporavala njegovo nastupanje. Za dva dana borbe, 718. divizija udaljila se od Konjica 7—10 km i 4. marta dostigla liniju: s. Trešnjevica — s. Stanići — s. Čelopek — s. Lisičići. U među-

⁴ Prema iskazu učesnika, na desnoj obali Neretve sa Petom brigadom učestvovao je i jedan bataljon Desete hercegovačke brigade.

⁵ Nemci su 1. marta bombardovali Lisičiće sa 22 aviona, a selo Barmiš sa 11 aviona. Četvrtog marta izbacili su u rejonu Ostrošca i Gornjeg Vakufa 22,5 tona bombi, Arhiv VII, R. br. 5/1-10, k. 20.

vremenu su četnici ovladali delom Ostrošca na levoj obali Neretve i zauzeli Jablanicu, odakle su protivnapadom Druge dalmatinske brigade bili izbačeni. Deseta hercegovačka brigada, koja je vodila borbu sa četnicima na levoj obali u rejonu Oštrošca, prebacila se na desnu obalu Neretve i pojačala Petu brigadu, koja se pod nadmoćnim neprijateljskim snagama povukla na desnu obalu Neretvice.

Petog marta, u vreme kada su glavne snage Operativne grupe razbile neprijatelja na pravcu Prozor — Gornji Vakuf, nemačka 718. divizija je glavninom svojih snaga izbila na Neretvicu. Njene jedinice bile su razvučene na frontu širokom preko 20 km, jer je divizija morala da obezbeđuje svoj desni bok, koji je dejstvom Pete brigade bio stalno ugrožavan, i da drži i Ivan-sedlo. Linija fronta 718. divizije protezala se od Ivan-sedla na Lisin (tt 1744) — s. Trešnjevica — Kvok (k. 1345) — s. Višnjevica — Podhum, k. 525 (Hum, tt 771, držale su naše snage) i dalje levom obalom Neretvice do njenog ušća u Neretvu. Na toj liniji, nastupanje neprijatelja je zaustavljeno. Peta brigada je manjim snagama držala sve dominantne visove na desnoj obali Neretvice, iskoristivši skoro kanjonsku osobenost njenih obala, dok su joj glavne snage bile u rejonu s. Gorani — Podhum — Oteležani. Na njenom levom krilu, prema Solakovoj Kuli, bila je Deseta hercegovačka brigada. Jedan bataljon te brigade sa zamenikom komandanta brigade Vladom Tomanovićem, upućen je prema Bitovnji planini sa zadatkom da odbaci ustašku miliciju iz Kreševa, koja se iznenada pojavila na samom grebenu Bitovnje.

Izbijanjem 718. divizije na Neretvicu završava se period odbrambenih borbi Treće divizije. Iako je samo Peta brigada bila na desnoj obali Neretve, divizija je veštom upotrebom raspoloživih snaga četiri dana usporavala nastupanje 718. divizije, sprečavajući da se spoji sa italijansko-četničkim snagama koje su nadirale od Mostara prema Jablanici, tako da je Glavnoj operativnoj grupi sačuvana komunikacija Prozor — Rama i omogućen manevar od Gornjeg Vakufa ka Rami i Jablanici. Njena odbrana bila je elastična i uporna a zasnivala se na nizu protivnapada u bok neprijatelja, koji je nastupao prema Ostrošcu.

U radu štaba Treće divizije treba istaći tačnu procenu pojedinih pravaca i blagovremeni manevar u cilju paralisanja neprijateljskog manevra pre nego što se on potpuno izrazio.

Angažovanje tri bataljona Pete crnogorske brigade iprema Ivan-sedlu u času kada su jake neprijateljske snage nastupale prema Ostrošcu, poučan je primer celishodne upotrebe jedinica i pravilne procene namere neprijatelja. Bočni protivnapadi prisiljavali su Nemce da neprekidno osiguravaju svoj bok i pozadinu, da razvlače a time i slabe svoje snage, tako da je 718. divizija do izbijanja na Neretvicu pretrpela osetne gubitke, te nije bila u stanju da dalje nastupa.

Petog marta Treća divizija dobila je od Vrhovnog štaba zadatak da pređe u napad i odbaci nemačku 718. diviziju prema Konjicu, obezbeđujući levi bok Druge divizije, koja je kod Jablanice forsirala Neretvu. Njene jedinice, pored težih gubitaka u dotadašnjim borbama, bile su krajnje iscrpene i premorene. U borbama oko Bugojna, Gornjeg Vakufa, Prozora i u dolini Neretve brigade su imale ove gubitke: Peta crnogorska 50 poginulih i 158 ranjenih, Deseta hercegovačka 39 poginulih i 38 ranjenih, Prva dalmatinska imala je samo u borbama za Prozor 52 mrtva i oko 100 ranjenih boraca. Evo šta o stanju u jedinicama štab Treće divizije piše Vrhovnom štabu: »Stalnim borbama, slabim odmorom, nedovoljnom ishranom ljudstvo je sasvim iznureno, te će za kratko vreme fizička snaga popustiti i neće moći izdržati ovakve napore. No, pored svega ovoga, raspoloženje i moral su na zavidnoj visini«.⁶

Pred tako oslabljenom Trećom divizijom stajao je težak zadatak. Pošto Prva dalmatinska brigada — upućena od Vrhovnog štaba u sastav divizije — nije mogla stići na vreme, štabu divizije nije preostalo ništa drugo već da raspoloživim snagama pristupi izvršenju postavljenog zadatka. Odnos snaga bio je nekoliko puta veći u korist neprijatelja (približno 1:5). Istina, te neprijateljske snage bile su razvučene na širokom frontu i u dotadašnjim borbama pretrpele su znatne gubitke.

Na pojedinim važnijim pravcima u planiranom protivudara trebalo je obezbediti nadmoć snaga, iznenadnost i brzinu manevra da bi se postigao uspeh. U štabu divizije diskutovalo se nekoliko časova o tome kako sa svega dve brigade izvršiti postavljeni zadatak. Na dolazak Prve dalmatinske brigade nije se moglo čekati, jer se ona 5. marta nalazila kod Gornjeg Vakufa i bila udaljena više od jednog dana marša, a trebalo je da dejstva po dobivenoj zapovesti otpočnu već 6. marta.

⁶ Iz operativnog izveštaja 3. divizije Vrhovnom štabu. Arhiv VII R. br. 19-1, k. -".

Zapovest štaba Treće divizije za protivudar nije sačuvana, ali operativni izveštaj od 7. marta pruža izvesne elemente po kojima se može zaključiti kako je protivudar organizovan. Raspoložive snage — deset bataljona (pet bataljona Pete brigade i pet bataljona Desete hercegovačke brigade) — grupisane su u tri napadne kolone sa ovim zadacima: desna kolona — Peta brigada bez dva bataljona — sa linije Sveta Gora — Falanovo Brdo napada frontalno opštim pravcem Kostajnica — Lisičići — Konjic sa jačim prupisanjem snaga na levom krilu; srednja kolona — dva bataljona Pete brigade (ovim bataljonima verovatno se Driključio i Prvi bataljon Prve dalmatinske brigade) — iz rejona s. Podhum — s. Lisovina napada bočno neprijateljske snage na liniji s. Višnjevica — s. Gostovići nabacujući ih prema dolini Neretve; leva kolona — tri bataljona Desete hercegovačke brigade — obilaznim manevrom preko Bitovnje planine napadaju u bok i pozadinu 718. divizije pravcem Bitovnja — Trešnjevica — Ugošće — Konjic.

Dva bataljona Desete hercegovačke brigade obezbeđivala su napad glavnine svoje brigade. Oni su bili angažovani u borbi sa crnogorskim četnicima u rejonu izvornog dela Gobelinskog potoka i sa ustaškom milicijom na Bitovnji.

Protivudar jedinica Treće divizije nije počeo jednovremeno. To se vidi iz pomenutog izveštaja od 7. marta, u kome se, između ostalog, kaže:

»Naš protivudar razvijao se povoljno, 5. brigada zauzela je Gostoviće i Višnjevicu na levoj obali Neretvice. Verujemo da bi uspeh u toku dana bio veći, ali 10. hercegovačka i 1. dalmatinska brigada nisu stigle da blagovremeno pređu u napad, pa se njihovo dejstvo u toku dana slabo osećalo i da će dejstvo ovih brigada u toku noći i sutrašnjeg dana dati vidnije rezultate«. (Pisanje izveštaja završeno je 7. III u 21.00 časova).

Najpre je prešla u napad Peta crnogorska brigada, i 7. marta do 21.00 časa njene jedinice su u ogorčenim borbama oslobodile Gostoviće i Višnjevicu. Sutradan 8. marta počeo se osećati pritisak Desete hercegovačke brigade. Neprijateljski izveštaj od toga dana govori o »žestokim napadima na severu, na desno krilo grupe Anaker na liniji Lisin tt 1744 — s. Bulatovići«. Po odbacivanju neprijateljskih snaga sa pomenutih položaja, Deseta hercegovačka brigada produžila je napad na Trešnjevicu — Kвок k. 1345. Za uspeh manevra Desete hercegovačke brigade od posebne važnosti bilo je zauzimanje Kvoka

k. 1345 koji dominira okolnim predterenom i čijim se zauzimanjem narušava odbrana boka neprijateljskih snaga na Neretvici.

Pošto je u toku 8. marta štab divizije izvršio manja rokiranja snaga, 9. marta u 00.1 čas sve jedinice prešle su u opšti napad. Hercegovci su na juriš zauzeli Trešnjevicu i Kvak, a zatim, »jašući mu stalno na leđima istoga dana do 20.00 č. u panično bekstvo naterali neprijatelja u Konjic uz teške gubitke«.⁷

Uspeh Desete hercegovačke brigade bio je od odlučujućeg značaja za odbacivanje 718. divizije prema Konjicu. Napadajući pravcem Kvak k. 1345 — Ugošće — Konjic, ona je odsecala odstupnicu neprijateljskim snagama angažovanim na Neretvici i time olakšala izvršenje zadatka ostalim jedinicama koje su napadale s fronta. Neprijateljske snage u Ostrošcu i na Neretvici, snažno pritiskute s fronta, bočno i u leđa, počele su da se povlače zahvaćene panikom. U depeši Vrhovnom štabu od 9. marta u 13.00 č, štab Treće divizije izveštava da su jedinice divizije izbile na liniji Strogojnica — Ravan — s. Trusina, ušle u Ostrožac i da gone neprijatelja prema Liličićima. Istog dana, nemačka 718. divizija odbačena je u Konjic, čime je Treća divizija izvršila svoj zadatak. Pošto je Desetu hercegovačku brigadu uputila kao pojačanje Drugoj proleterskoj diviziji radi razbijanja četnika u rejonu Čičeva i Glavatičeva (15 km jugoistočno od Konjica), Treća divizija sa Prvom dalmatinskom i Petom crnogorskom brigadom posela je liniju: k. 1223 (9 km severozapadno od Ivan-sedla) — Crijep (k. 1204) — Vinište — Zaslavlje (3 km zapadno od Konjica) — Turija — Ljubina planina, obezbeđujući levi bok jedinica koje su nasilno prelazile Neretvu ili bile u pokretu od Prozora prema Jablanici.

Treći protivudar, kao i druga dva koja su mu prethodila, završio se potpunim uspehom naših jedinica nad brojno i tehnički nadmoćnijim neprijateljem. Izvojevana pobeda rezultat je boljeg rukovođenja, visokog morala, heroizma i požrtvovanosti boraca i starešina. Onome ko ne poznaje duh narodno-oslobodilačke vojske, deo izveštaja štaba Treće divizije, u kome se kaže »da je ljudstvo sasvim izmoreno i da će fizička snaga brzo popustiti, ali da je moral na visini«, izgleda protivrečan i namešten. Ipak, štab Treće divizije govorio je istinu. On je komandovao revolucionarnom vojskom koja je bila prožeta ple-

⁷ Izveštaj štaba Desete hercegovačke brigade Vrhovnom štabu od 10. marta 1943. Arhiv VII, R. Br. 29-1, k. 9.

menitim ciljevima oslobodilačke borbe i bila svesna teškoća i napora koje mora da podnosi u borbi, smatrajući da su glad, premorenost itd. prolazne pojave i da se pred takvim teškoćama ne sme i ne može klonuti ako se hoće pobediti.

Protivudar Treće divizije pruža nekoliko veoma značajnih iskustava. Pre svega, želim istaći pravilnu procenu Vrhovnog štaba o trenutku angažovanja Treće divizije. Petog marta 718. divizija je izbila na Neretvicu, a u to vreme skoro dve nemačke divizije bile su potučene kod Gornjeg Vakufa. Da li je komandant nemačke 718. divizije u takvoj situaciji mogao produžiti nastupanje preko Neretvice? Pored otpora Treće divizije, koji bi u tom slučaju Nemci morali savladati, dalje nastupanje bilo bi veoma nesigurno, jer bi i oni mogli doživeti sudbinu svojih snaga kod G. Vakufa. I upravo kada je nemački komandant neodlučno stajao na Neretvici, naš Vrhovni komandant prebacio je težište operacija ponovo na Neretvu i udarac se sručio na 718. diviziju — četnike i Talijane. Ta okolnost je, besumnje, olakšala štabu Treće divizije uspeh u izvršavanju postavljenom zadatka, pod uslovom da se raspoložive snage racionalno upotrebe.

Kako su gruDisane snage i kakva je bila ideja manevra štaba Treće divizije u protivudaru? S obzirom na karakter zemljišta i jačinu neprijatelja, težište protivudara bilo je usmereno na bok i pozadinu neprijatelja. Takva ideja manevra izražena je jačinom snaga i oravcima napada ne samo srednje i leve kolone već i zadatkom desne kolone, koja je glavni udar nanosila levim krilom i, u stvari, napadala bočno, ali samo manjim snagama s fronta. Angažovanje delova Pete brigade na odseku Gostovići — Višnjevica, pre nego što se osetio napad Desete hercegovačke brigade, skrenulo je i povećalo pažnju neprijatelja na taj pravac i pojačalo efekat iznenađenja koji je postigla Deseta hercegovačka brigada. Slabosti neorijateljskog rasporeda na širokom frontu u protivudaru su dobro iskorišćene. Naime, 718. divizija posela je grupno sve važnije visove severno od komunikacije Koniic — Ostrožac. Iskoristivši noć (koja kod svih osvajačkih vojski posebno povećava osećanje nesigurnosti i stvara uslove za panična raspoloženja), mi smo naše napade usmerili upravo na te dominantne visove. Njih su bombaške grupe brzo osvajale, čime je sistem neprijateljske odbrane odmah u početku narušen. Kako od linije koju je držao zemljište pada prema Neretvi, neorijatelj nije bio u stanju da organizuje solidan otpor našim jedinicama koje su ga gonile i tukle odozgo.

Naročito je poučno dejstvo Desete hercegovačke brigade. Njen obilazni manevar preko Bitovnie planine, snažan noćni napad preko Trešnjevica i Kvoča, energično gonjenje razbijenog neprijatelja prema Neretvi i izbijanje u pozadinu neprijateljskih snaga doveli su u kritičnu situaciju 718. diviziju, zapretivši joj da bude odsečena i nabačena na Neretvu. Zbog toga nemačka divizija 9. marta nije mogla da pruži organizovani otpor i njeno ljudstvo je zahvatila panika, tako da je, na primer, jedan naš bataljon od 200 boraca gonio pred sobom nekoliko puta jače neprijateljske snage.

Mesud HOTIĆ